

Ірина Миколаївна ПОПОВИЧ,

кандидат юридичних наук

(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків)

СКЛАДОВІ ПРЕДМЕТУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАКОННОСТІ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ

У статті, спираючись на аналіз наукових поглядів вчених, аргументовано, що предмет – це те, на що спрямовано діяльність, увагу, роботу механізму, пізнавальну думку, тощо, а відтак, саме в предметі відображено матеріальну складову певної діяльності. Здійснено аналіз норм чинного законодавства, на основі чого виділено та надано характеристику ключовим елементам предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Акцентовано увагу на тому, що як предмет забезпечення законності під час здійснення правосуддя, підтримка правопорядку передбачає застосування різноманітних адміністративних способів та організаційних заходів спрямованих на: 1) забезпечення неухильного слідування суб'єктами, що відносяться до судової гілки влади, встановленої законом компетенції; 2) запобігання, попередження та припинення правопорушень, вчинених посадовими особами органів судової гілки влади.

Узагальнено, що предмет забезпечення законності під час здійснення правосуддя має комплексний характер та включає в себе: 1) незалежність судових установ та суддів при виконанні покладених на них Конституцією та законодавством повноважень; 2) відкритість та гласність функціонування системи правосуддя, неможливість та незаконність приховування ними інформації та даних, що згідно із законодавством мають публічний характер; 3) фізичну безпеку органів судової гілки влади та суддів; 4) особливий порядок забезпечення правопорядку в діяльності всього особового складу сфери правосуддя. Активна та якісна робота щодо практичної реалізації кожної представленої складової предмету, загалом дозволяє формувати та підтримувати високий рівень законності під час діяльності судових органів, що відбувається за допомогою різноманітних адміністративних способів та організаційних заходів.

Ключові слова: законність, забезпечення законності, предмет, правосуддя, судова діяльність, правосуддя.

Постановка проблеми. Забезпечення законності під час здійснення правосуддя є запорукою справедливості, правової стабільності та демократичного розвитку суспільства. Дотримання цього принципу зміцнює довіру громадян до судової влади, сприяє захисту прав людини і

запобігає будь-яким проявам правового свавілля. Дотримання та реалізація принципу законності в судочинстві сприяє зміцненню правової держави, де влада діє виключно в межах закону. Це є основою для правової безпеки громадян, які мають бути впевнені у тому, що суди працюють справедливо, а їхні рішення відповідають нормам чинного законодавства. Разом із тим, варто відзначити, що вірна та глибока теоретико-правова оцінка забезпечення законності під час здійснення правосуддя вимагає розуміння того, у відношенні до яких саме аспектів дії судової сфери направлено відповідну діяльність, тобто її предметна орієнтованість.

Варто зауважити, що різні теоретичні концепції, присвячені визначенню змісту категорії «предмет», зокрема з точки зору права, формувались у роботах В. П. Базова, С. С. Бичкова, М. М. Великанова, В. А. Другової, С. І. Запари, С. С. Єсімова, Ю. Ю. Івчук, С. В. Ківалова, А. М. Куліша, В. К. Шкарупи, П. О. Яковлєва О. М. Ярошенка та ряду інших вчених. Втім, справедливим буде зауважити, що належного наукового аналізу, специфіка та структура предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя до цього часу не проводився.

Мета статті полягає у тому, щоб розкрити складові предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя. Для досягнення вказаної мети необхідно вирішити наступні завдання: з'ясувати сутність поняття «предмет»; здійснити аналіз норм чинного законодавства, яке регулює суспільні відносини у досліджуваній сфері суспільного життя.

Новизна наукової статті полягає у тому, що в ній дістав подальшого опрацювання теоретичний підхід щодо визначення складових предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Поняття «предмет» (латинською – «objectum») у тлумачному словнику визначено як: а) будь-яке матеріальне явище, річ (предмети невизначеної форми, предмет домашнього вжитку); б) те, на що спрямована думка, що складає її зміст або на що спрямована яка-небудь дія (предмет суперечки, предмет глузувань, предмет твору); в) окреме коло знань, що утворює особливу шкільну дисципліну (одержати «відмінно» з усіх предметів; профілюючі предмети у вузі)¹. Отже, предмет – це те, на що спрямовано діяльність, увагу, роботу механізму, пізнавальну думку, тощо. А відтак, в предметі відображено матеріальну складову певної активності. Втім, в рамках забезпечення законності під час здійснення правосуддя предмет знаходить уточнення у декількох складових, що зумовлює його специфіку.

Однією із перших складових предмету варто виділити забезпечення незалежності діяльності судів та суддів. Принцип незалежності в сфері правосуддя закріплено в статті 126 Конституції України. Відповідно до його положень вплив на суддю у будь-який спосіб забороняється. Без згоди

¹ Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. С. 63; Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. С. 33.

Вищої ради правосуддя суддю не може бути затримано або утримувано під вартою чи арештом до винесення обвинувального вироку судом, за винятком затримання судді під час або відразу ж після вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину. Незалежність і недоторканість суддів гарантується Основним законом¹.

Стаття 6 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає, що здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права. Звернення до суду громадян, організацій чи посадових осіб, які відповідно до закону не є учасниками судового процесу, щодо розгляду конкретних справ судом не розглядаються, якщо інше не передбачено законом. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні утримуватися від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади². Отже, забезпечення незалежності суду та суддів – це важливий чинник та фактична гарантія законності здійснення правосуддя в державі. Адже як влучно відмічає В. Кравчук, незалежність є особливим станом фактичної відсутності залежності судді від незаконного впливу, тиску або втручання, оскільки суд, який ухвалює рішення під впливом (тиском), в умовах втручання не є судом, не є носієм судової влади і не здійснює правосуддя³.

Другою складовою предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя є гласність і відкритість судового процесу. Цьому аспекту присвячено статтю 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», за якої судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими, крім випадків, установлених законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Додатковим способом інформування про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, місце, дату і час судового засідання, може бути надання інформації з використанням Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі з використанням мобільного застосунку Порталу Дія. Програмними засобами

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 15.

² Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

³ Кравчук В. Громадський контроль у функціонуванні судової влади. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 56.

Єдиного державного веб-порталу електронних послуг, у тому числі мобільного застосунку Порталу Дія, може бути також забезпечено додаткове інформування сторін спору, авторизованих через Єдиний державний веб-портал електронних послуг або через мобільний застосунок Порталу Дія, шляхом відображення в електронній формі судового рішення у справі, виконавчого документа. Інформація про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви, апеляційної, касаційної скарги, заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого є відкритою та має бути невідкладно оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України, крім випадків, установлених законом¹.

Третя складова предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя, є безпека органів судової влади та безпосередньо суддів. Термін «безпека» визначається, як стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує². В психології потребу в безпеці (бажання людини уникнути хвороб і травм, зберегти здоров'я та працездатність, уникнути посягання на її власність тощо) віднесено до первинних потреб людини³.

Безпека органів судової влади та безпосередньо суддів – це стан відсутності негативних факторів, які потенційно можуть вплинути на нормальну роботу вказаних суб'єктів, юридичні можливості чинити правосуддя, виконувати інші функції, а також їх незалежність та об'єктивність. Реалізується це за рахунок проведення заходів передбачених Законом України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23.12.1993 р. № 3781-XII, а також організації діяльності Служби судової охорони (далі – ССО) відповідно до вимог положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII.

Останньою складовою досліджуваного предмету забезпечення законності під час здійснення правосуддя є правопорядок в діяльності учасників суспільно-правових відносин, що виникають в даній сфері. Згідно до статті 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України⁴.

¹ Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. С. 43; Яременко В. В., Сліпущко О. М. Новий тлумачний словник української мови. 2-ге вид., виправлене ; в 3 т. Т. 1. К. : Аконт, 2007. С. 83; Яковлева А. М. Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. Х. : Торсінг плюс, 2006. С. 54; Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Т. 1, К., 1970. С. 173.

³ Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний університету внутрішніх справ. Харків, 2003. С. 38–38

⁴ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 15.

Більш комплексне визначення правопорядку наводиться у науковій літературі. Так, Т. Ю. Кирилук стверджує, що правопорядок виникає внаслідок дії механізму реалізації права і є результатом матеріалізації та опредметнення правових ідей і правових приписів у поведінці суб'єктів правовідносин. Його зміст становить сукупність правових і неправових елементів, характерних ознак, властивостей і процесів, що забезпечують встановлення і підтримання правомірної поведінки суб'єктів. Виходячи з того, що правовий порядок визначається, як система суспільних відносин, що врегульовані нормами права і упорядковані в результаті правомірної поведінки суб'єктів суспільного життя, то в якості найважливішого елемента його структури можна виділити саме цю правомірну поведінку. Правомірну поведінку в свою чергу є засобом вирішення не лише виключно юридичних завдань, а й забезпечує розв'язання соціальних завдань – забезпечення та зміцнення законності і правопорядку¹. Ю. С. Небеський пише: «Правопорядок є частиною громадського порядку, оскільки у зміцненні та підтриманні громадського порядку важлива роль належить усім нормам, до яких відносяться норми права, норми моралі, корпоративні норми, норми-звичаї. Правопорядок може існувати тільки в результаті реалізації правових норм. Вважається, що правопорядок як результат дії законів та дотримання вимог законності є способом управління суспільними процесами, створює необхідні умови для нормального функціонування суспільства, є одним з найперших виразників державних та суспільних інтересів»².

О. І. Безпалова виокремлює такі основні ознаки правопорядку: 1) розміщення їх у правових нормах у процесі правотворчості; 2) спираючись на принцип верховенства права та законності; 3) встановлення їх в результаті реалізації правових норм; 4) створення сприятливих умов для використання суб'єктивних прав; 5) передбачення своєчасного та повного виконання усіма суб'єктами юридичних обов'язків; 6) потреба в невідворотності юридичної відповідальності; 7) встановлення суворої громадської дисципліни; 8) передбачення чіткої та ефективної роботи усіх державних і приватних органів та служб; 9) створення умов для організованості громадянського суспільства та сприятливого режиму індивідуальної свободи; 10) забезпечення всіма державними заходами. Крім того, вона акцентує увагу на тому, що для ефективного забезпечення правопорядку слід покращувати не лише соціально-економічний рівень життя населення, а й удосконалювати роботу правоохоронних органів³.

¹ Кирилук Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 39–44; Назаренко О., Харченко Н. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С. 132–133.

² Небеський Ю. С. Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Луганськ, 2008. С. 18.

³ Безпалова О. І. Особливості та проблеми забезпечення правопорядку в сучасних демократичних країнах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 237.

Таким чином, як предмет забезпечення законності під час здійснення правосуддя, підтримка правопорядку передбачає застосування різноманітних адміністративних способів та організаційних заходів спрямованих на: 1) забезпечення неухильного слідування суб'єктами, що відносяться до судової гілки влади, встановленої законом компетенції; 2) запобігання, попередження та припинення правопорушень, вчинених посадовими особами органів судової гілки влади.

Висновки. Проведене в статті дослідження показало, що предмет забезпечення законності під час здійснення правосуддя має комплексний характер та включає в себе: 1) незалежність судових установ та суддів при виконанні покладених на них Конституцією та законодавством повноважень; 2) відкритість та гласність функціонування системи правосуддя, неможливість та незаконність приховування ними інформації та даних, що згідно із законодавством мають публічний характер; 3) фізичну безпеку органів судової гілки влади та суддів; 4) особливий порядок забезпечення правопорядку в діяльності всього особового складу сфери правосуддя. Активна та якісна робота щодо практичної реалізації кожної представленої складової предмету, загально дозволяє формувати та підтримувати високий рівень законності під час діяльності судових органів, що відбувається за допомогою різноманітних адміністративних способів та організаційних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базов В. П. Кримінальна відповідальність за порушення законів та звичаїв війни (аналіз складу злочину) : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. Харків, 2008. 222 с.
2. Безпалова О. І. Особливості та проблеми забезпечення правопорядку в сучасних демократичних країнах. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2006. № 1. С. 232–239.
3. Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003. 177 с.
4. Білодід І. К. Словник української мови : в 11 т. Т. 1, К., 1970. 731 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К. : Ірпінь, ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
6. Кирилюк Т. Ю. Правопорядок у суспільстві як результат правомірної поведінки. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 1. С. 39–44.
7. Конституція України : закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. *Офіційний вісник України*. 2010. № 72/1. Ст. 15.
8. Кравчук В. Громадський контроль у функціонуванні судової влади. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 53–59.

9. Львова Є. О. Правове регулювання міжнародного економічного правопорядку : дис... канд. юрид. наук / Маріупольський державний гуманітарний університет. Київ, 2009. 239 с.

10. Назаренко О., Харченко Н. Правопорядок як мета і результат правового регулювання в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 1 (25). С.130–140.

11. Небеський Ю. С. Адміністративно-правові засади охорони громадського порядку та забезпечення безпеки громадян у сучасних умовах : дис... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. Луганськ, 2008. 227 с.

12. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

13. Радіонов І. І. Кримінальна відповідальність за бандитизм : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний університету внутрішніх справ. Харків, 2003. 205 с.

14. Яковлева А. М. Афонська Т. М. Сучасний тлумачний словник української мови. Х. : Торсінг плюс, 2006. 672 с.

15. Яременко В. В., Сліпушко О. М. Новий тлумачний словник української мови. 2-ге вид., виправлене ; в 3 т. Т. 1. К. : Аконіт, 2007. 926 с.

Стаття надійшла до редакції 18.11.2023

Iryna M. POPOVICH,

PhD in Law

(National Scientific Center «Hon. Prof. M.S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, Ukraine)

COMPONENTS OF THE SUBJECT OF ENSURING LEGALITY DURING THE ADMINISTRATION OF JUSTICE

The article, based on the analysis of the scientific views of scientists, argues that the subject is what is directed at, attention, the operation of the mechanism, cognitive thought, etc., and therefore, it is the subject that reflects the material component of a certain activity. An analysis of the norms of current legislation was carried out, on the basis of which the key elements of the subject of ensuring legality during the administration of justice were identified and characterized.

Attention is focused on the fact that as the subject of ensuring legality during the administration of justice, maintaining law and order involves the use of various administrative methods and organizational measures aimed at: 1) ensuring strict compliance by entities belonging to the judicial branch of power with the competence established by law; 2) preventing, deterring and terminating offenses committed by officials of the judicial branch of power.

It is generalized that the subject of ensuring legality in the administration of justice is of a complex nature and includes: 1) the independence of judicial institutions and judges in the exercise of the powers assigned to them by the Constitution and legislation; 2) openness and transparency of the functioning of

the justice system, the impossibility and illegality of their concealment of information and data that, according to the legislation, are of a public nature; 3) the physical security of the judicial branch of government and judges; 4) a special procedure for ensuring law and order in the activities of all personnel in the sphere of justice. Active and high-quality work on the practical implementation of each presented component of the subject generally allows for the formation and maintenance of a high level of legality in the activities of judicial bodies, which occurs through various administrative methods and organizational measures.

Keywords: *legality, ensuring legality, subject, justice, judicial activity, justice.*